

לחיות בלי שטן

לחקן מרגות מטות-ליפול, שבה הבעלים והמשרתים מכילים את מיטב זמנם בטלויזיה.

בקיצתו — שפיל, נצלן, מעביד-עבדים, בטלן, אויב-הקידמה. ברור שסרט סובייטי יגנה טיפוס כזה, יקרע את מחלצותיו מעליו ויציג אותו עירום וערייה, לדיראון ההמונים.

ולא היא. הסרט מציג את אוכלומום באהבה. ברור כי בעיני יוצריו, אוכלומום הוא האדם האמיתי, החכם, בעל-הרגש, בעל הלב והנשמה, רוסית שברוסית. ואילו חברו הגרמני-למחצה, אנדריי אייואנוביץ שולץ, מוצג כקארטיסטר. אדם פעיל ויעיל. כשהוא נפרד מאביו, אין הוא מחבק או נוגע בו כלל. ואילו השפחות הרוסיות מכסות אותו בנשיקות וברמעות.

אוכלומום עושה בכל זאת משהו. הוא מאהב. אולגה היא ככל המאהבות הרוסיות הגדולות: רגשנית, מלאת נשמה, הפכפכה. אוכלומום נקרע בין הרצון והספק, אינו יכול להחליט אם להציע לה שואין לא, ומחמיץ את ההזדמנות. כפי שהוא מחמיץ את כל ההזדמנויות.

אוכלומום הוא מושב בתרבות הרוסית. אחת המטרות של מיכאל גורבאצ'וב היא לחסל את האוכלומומוס, ולהביא את הרוסים לכך שסוף-סוף יתחילו לעבוד בריצנות, להתקדם, להתחרות. הסרט מוכיח שאין לכך כל סיכוי.

המסר של הסרט הוא: עבודה זה לא דבר רוסית. עבודה זה רע לנשמה. רוסית אמיתית הוא בטלן. והבטלן הרוסי איננו כמו „האחרים“ הבוויים. הוא הוא האדם האמיתי. אולי כאן הפיתרון לתעלומה ששמה ברית-המועצות.

אחות קטנה

לפני כמה ימים ביצע המשורר שימיון צמרת תעלול. הוא שלח לאחד העיתונים שיר בחתימת משוררת ערבית דימינזית. העיתון פירסם את השיר, בהאמינו כי אכן נכתב בידי ערבית.

לי קרה פעם דבר דומה. לפני כמעט 30 שנה באה למערכת העולם הזה נערה נחמדה, וביקשה לרבר איתי. כשנכנסה אלי הסמיקה וגיממה מרוב ביישנות. היא תחבה לידיי כתבי-ידי וביקשה שאקרא אותה. היא אמרה ששמה תמי, שהיא בת קיבוץ מיוזרע, ושהספר הוא פריי ביכורים שלה. היא גם היתה יפה. אז איך יכולתי לסרב?

לקחתי את הספר הביתה, והבטחתי לעצמי שאסתפק בקריאת עמוד אחד או שניים, וזהו. אבל כאשר התחלתי לקרוא, הספר ריתק אותי. קראתי אותו בנשימה אחת. תמי זאת הצליחה לתאר ברגישות רבה את יסורי-ההתבגרות של נערת-קיבוץ. לא היה לי ספק שהנה גיליתי כישרון אותנטי חדש.

לא בטחתי בעצמי, דעמי, ונתתי את כתבי-ידי גם לרחל אשתי. היא הגיעה לאותה המסקנה.

כעבור כמה ימים טלפנה אלי תמי, כפי שקבענו. מסרתי לה את תגובתי הנלהבת, והבטחתי לעזור לה למצוא מ"ל לספר. ואז יצא המרצע מן השק. „תמי“ שהיתה אצלי, הנערה הביישנית שכתבה את לבי, לא היתה אלא תלמידה מן המניין בבית-הספר של קיבוץ מיוזרע. היא התבקשה עליידי המורה שלה, ראובן קריץ, להערים עלי בצורה זו. הוא כתב את הספר.

את קריץ היכרתי באופן שיטתי. נדמה לי שפגשתי לראשונה כאשר ביקרתי בקיבוץ מיוזרע כדי לפגוש את מרדכי אורן, „המרגל שחזר מה כפורה“ (אורן נאשם על-ידי הצ'כים בריגול, נכלא וחזר הביתה אחרי שישב בכלא כמה שנים טובות).

אחרי התעלול הזה, הפכנו ידידים טובים. הספר יצא בשם אחות קטנה, ואחריה, התפרסמו ספרים נוספים, כולם מקסימים ואתננים טיים. כשהוקמה חנונת העולם הזה — כוח חדש, היה קריץ אחד מראשי המצטרפים, ובמשך כל שנות קיומה של החנונה מילא בה תפקיד מרכזי. מאז כתב מחקרים חשובים על הספרות העברית המודרנית.

קריץ

ראובן רשם לי הקדשה בחרויו: „עברו כבר שנים עשרים ועוד תשע/ מאז שהבאת לי, אורי, היתע/ כתבת עלי רשימה קצרצורת/ ותיכף אזלה לי כל המהדרות/ של ספר הדש, שמי נתכנה/ בשם פיוטי: אחות קטנה/ כתבת: הספר הטוב ביותר/ שקראתי בעשר שנים ויותר/ בעברית...“ — והתחלתי מיד לקרוא: הספר והמספרים בעברית של קריץ. אמרו לי: תדע, הוא קראו סיטונות/ המוני ספרים בגלגלית/ גרמנית.../ בעברית! — וידעתי כעת/ שאורי אבנרי אמר האמת/ והנה שוב מוגשת לך זו הגברת/ האחיות הקטנה — שהחליפה אדרת.../ הלוואי שעתיד ושוב תמצא חן/ ור' ש' לרחל: שלך ראובן.“

נטן. נכמן וברטולד

תיאטרון הבימה מציג מחדש את מעול-הניד הקווקזי. יפה-מאוד. מסכיב להצגה נערכים יחסי-ציבור נרחבים. זה בסדר. אבל מי שמשקיע מאמץ כה רב בהצגה וכיחסי-ציבור, כדאי לו לוודא תחילה מה שמו של המחבר. קראתי במועצות שהמחבר הוא אחר ברטולד ברכט. ולא היא. המחזאי הנ"ל הקפיד לקרוא לעצמו בשם ברטולט. משום-מה איית את שמו כך. וכשם שאין נטן אלתרמן ונכמן ביאלק, אין ברטולד ברכט.

שפך מרי של התעלול כל מי שניבאו מילחמה קרובה. העולם חכם מדי מכדי להתגלגל לתוך מילחמה, אמר. הנשק המודרני קטלני מדי. מילחמה פשוט אינה אפשרית. לא תהיה מילחמה. ז'בוטינסקי היה מנהיג דגול, אבל גם נאיבי מבחינות רבות. רוחו נפלה כאשר פרצה המילחמה בכל זאת. אומרים שליבו נשבר כששמע על כניסת הנאצים לפאריס.

להביא גאולה לעולם

המילחמה הינה עניין חשוב ומכדי להשאיר בירי הגנרלים“

זוהי אימרה, המבוססת על חוכמת-החיים ולקחה-היסטורית. גם ההיסטוריה הקצרה של ישראל מספקת דוגמות טובות לכך.

אבל מי אמר את זה? בעת מסיבה לכבוד הופעת הספר כן, אדוני ראש-הממשלה, ציטט דוברו של ראש-הממשלה, אבי פינר, את האימרה הזאת ורצה להביא גאולה לעולם. הוא ייחס אותה לווינסטון צ'רצ'יל. זה טבעי. רגילים לתלות בצ'רצ'יל את האימרה שנתן קם הנואם הבא אחריו, והעמיד את פינר על טעותו. זוהי אימרה של ניקולא מאקיאוולי, אמר.

ומדוע לא? מאקיאוולי היה אדם חכם ושנון. יש הרואים בו את אבי מרד-המדינה המודרני. אבל גם הוא לא אהב את האימרה הזאת.

ואכן, אבא אבן העמיד את האישי על טעותו. הוא קבע שאת

יש טיפוס של ישראלי מאצ'ו, שהוא מלא בולשיט. כולנו מכירים אותו.

כאשר הופיע על המירקע בליל-שבת, הוא היסווה את פניו, הוכיב מישקפיים כהים ודיבר בקול משונה, אבל אפשר היה להכיר אותו מייד. לא את האישי עצמו אלא את הטיפוס. אותו ישראלי מאצ'ו-מלא-בולשיט.

הסיפור כולו היה מגוחך, במקרה הטוב ביותר. שתי קבוצות נפרדות יצאו לחטוף את הד"ר יוזף מנגלה. אנשי-המועצה על המירקע המערכת. הם עברו תצפיות. הם גילו את ערכו תצפיות. הם גילו את האישי. ארטורטו עמדו לחטוף אותו בשעת הטיוול היומי שלו, לסמל אותו, להביאו לישראל.

מנגלה

מיליונים יהודיים ויטס ניצולי שואה נידוים מיטס כספם. אפשר היה לטייל על חשבונם ברחבי-העולם ולהתחבב בפאראגווי.

אפשר לרחוש אהדה ליהודים הטובים שנידו את הכסף. הרי היתה זאת באמת מציחה לתפוס את המיפלצת מאשוויץ. איכשהו, מסמל כיום השם מנגלה את כל הודון והתועבה שבועלם.

הצרה היא שכל הסיפורים האלה היו מגוחכים, משהו מתוך סירטי-בלשים סוג ג'. מנגלה האמיתי לא חי כמו מלך בפאראגווי, ואין לו טירה שמורה כמו באגדות, ואין הוא עומד בראש רשת נאצית עולמית הזוממת לכבוש את העולם. האגדות האלה נולדו בהוליווד. כך צריך „מלאך השטן“ לחיות באגדה.

מנגלה האמיתי סיים חייו כייצור עלוב, נשכח ועזוב, כמו כל-בחינות. אין ספק שהעצמות שהתגלו היו אכן עצמותיו. אין זה מתאים לסרטי-בלשים מותח, וגם לא לסנסציה עיתונאית מרעושה. אבל כאלה הם החיים. גם פליטי הרייך השלישי, שהסתדרו בינתיים היטב בדרום-אמריקה, לא רצו בשום מגע עם אדם כליכך שנוא.

אולי קשה לחיות בלי סמל של רוע, בלי דמות המגלמת את כל הודון האנושי, בלי שטן.

אבל זהו זה. אין מנגלה. וגם המאצ'ו הישראלי המצוי, המבקש לנצל את האגדה למען הפירסום או הביונס, יצטרך בסופו של דבר לחפש לעצמו אונייקט אחר.

ביאטה קלארספולר, על כל פנים, נטשה סוף-סוף את מנגלה, שבעזרת שמו היא הולידה במשך שנים פירסום עולמית. עכשיו היא מטפלת בקורט ולדיהיים. זאת לא אותה הרמה. אבל לגבינו לפחות אין שום דבר.

מות ב„הרסה“

תמיד חשבתי שאברהם סטאבסקי נהרג על סיפון-אולטונה. מול החוף שבו נרצח 15 שנים לפני כן חיים ארלוזורוב.

עובדיו הראויים פדגה עברו את אילמנתו של סטאבסקי, ברכובי הנשואים כאל השלישית בניו-יורק. כך נודע לי כי סטאבסקי נורה ברגלו על סיפון האונייה, נפל למים, ניצל, הובא לבית-החולים הדסה ברחוב בלפור בתל-אביב ושם מת, כעבור כמה ימים, מנמק.

האלמנה מאמינה כי רופאי הדסה לא ירדו לטפל בבעלה כראוי, וכי מת בגלל הונחה. לא קטעו את רגלו בעוד מועד.

כל זה עורר בי זיכרונות נוגים מאוד, שאינם קשורים כסטאבסקי.

זמן-מה לפני מילחמת-העצמאות נדרס אבי עליידי אוטובוס ברחוב תל-אביב. אבי רכב ביומי-גשם על אופניים והוביל כביסה ללקוחות המכבסה שלו. נהג-אוטובוס בלתי-זהיר היה אשם בתאונה.

הבואה את אבי לבית-החולים הדסה ברחוב בלפור, ושם טיפל בו הפרופסור מקס מרכוס, המנתח האגרותי. בינו ובין אבי התפתחו מיד יחסי-ידידות. שניהם היו ילידי גרמניה, בני תרבות אחת ודור אחד.

כעבור כמה ימים התגלה אצל אבי נמק (גאנגרנה, בלעז). זהו זיהום קשה של פצע. שמה של המחלה היה בה די כדי לעורר חיל ורעדה. רוב הפצועים בכל המילחמות עד אז מתו ממחלה זו. לא היתה תרופה נגדה, מלבד קטיעת האבר הנגוע.

מרכוס קרא לי וביקש ממני להכין את אמי ואת שאר בניי מישפחתי לכך שאבי עומד למות. במאמץ נואש אחרון, כך אמר לי, הוא מנסה לטפל באבי בתרופה החדשה, פניצילין. אך אין הוא יודע אם תרופה זו מועילה נגד נמק.

העניין את אבי לחזררן, שבו נהגו לבודד את הנוטים למות. שמרנו במישמרות ליד מיטתו, 24 שעות ביממה. זה היה נורא. הנמק הוא מעין מוות חלקי, ובחרר עמדה צתנה של מוות.

אך קרה גם הפניצילין עזר. אבי ניצל, חזר לבריאותו ולע"בודתו, והתחיל לרכוב על קטנוע. כשנפטר כעבור כמה שנים זה היה מהתקילב.

מכיוון שסטאבסקי הובל, על פי סיפור האשה, לאותו בית-החולים, והיה בלי ספק מפיגולו של אותו פרופסור מרכוס, תמהני מה קרה לו. אולי כבר היה מצבו אנוש כשהגיע לבית-החולים. ועוד הערה קטנה: האשה מספרת שאביה היה מנהיג רוויזיוניסטי פכולין. (אבא, גם אביה של ערנה עברון היה כזה.) את סטאבסקי הכירה כשכא לביתה בפולין בליוויית זאב ז'בוטינסקי.

היא מתארת את ז'בוטינסקי, ומוסיפה שמנהיג זה חזה מראש את מילחמת-העולם.

לא רובים ולא יעד. ימים מעטים לפני פרוץ מילחמת-העולם השנייה קראי כמו עיני את מאמרו השבועי של ז'בוטינסקי, ובו

אורי אבנרי

ייתה אישי

הדברים אמר ז'ורז' קלמאנסו, ראש-הממשלה הצרפתי במילחמת-העולם הראשונה.

כך גם אני חשבתי עד כה. אבל חשר עמום המריץ אותי לכרוך את הדברים. וכך גיליתי להפתעתי כי יש הדברים אמר שארלי מוריס האדליראן, שרי-החוח הבוגרני של נפוליאון. וגם זה לא לגמרי בטוח. ידוע רק כי אריסטיד בריאן, שגם הוא היה שר צרפתי במילחמת-העולם הראשונה, השתמש בצייטוט הזה בשם טאליראן באוזני עמיתו הבריטי, דייוויד לויד-ג'ורג'.

המסקנה: צייטוט הן עניין חשוב מדי מכדי להשאירן בפי המצטיטים.

לבטלנים, הידר!

כשאני צופה בסרט רוסי, אני נוכח לפתע שמשו חשבו היה חסר בחיננו. מרשה קיים פעם, שהקסים אותנו, ששבה את ליבנו: הרשטים והרשטים.

ראינו אותם במיספר רב בימי מילחמת-העולם השנייה ואחריה. הם היו שונים לגמרי מסירטי הוליווד. קצב אחר, נשמה אחרת, צליל אחר. וכש לא יתואר עולמנו הצלילי בעלי טולסטוי ודוסטויבסקי, ולסא יתואר עולמנו הצלילי בפוליאן. וגם זה לא (במהדורתם המקורית ובמהדורתם העברית), כך לא יתואר עולמנו הקולנועי בלי הסרט הרוסי. הוא היה צריך להיות אחד היובלים הנשפכים אל הנהר הגדול של עולמנו הרוחני, רכיב אחד של תודעתנו הפרטית והקולנועית. ובמשך שור שלם — נעלם.

לתוך החלל הזה כנסה הסרט ימים אחדים בחייו של א' א' אוכלומום. ובמשך שעתיים ורבע ישבתי והנחתי לנשמה הרוסית הגדולה להצמיח אותי ולשאת אותי אנה ואנה. שעתיים ורבע שבהם העניתי את רכבי אינו קורא. אין עליה. אין הרים ואין איות. יש רק המרחב הרוסי האינסופי.

זהו סרט מפליא למדי, אם לוקחים בחשבון שהוא נעשה בבדידות-המועצה. קשה העלות הרגול של מהו הסרט יותר מן המרחב הרוסי. הוא בעל אחרות משהו רוסיה יתר מארקס ואנגלס ושאר הגרמנים, נשכפו על רוסיה משהו זר ומזר. אליה איליץ' אוכלומום, גיבור הספר הקלאסי של איוואן גונצ'ארום, שנכתב באמצע המאה שעברה, הוא סמל הבטלנות. מבחינה קומוניסטית, הוא מסמל את כל הרע שהמחפכה הגדולה באה לקרמו מן השרש. הוא בעל אחרות שיש בה 350 צמיתים. אך אין הוא חי בה ואין הוא מבקר בה כלל, אלא יושב בסאנט פטרסבורג (כיום לנינגראד), עושה תוכניות דימינזיות וחולם על חיים שבו יחזור אייפעם הביתה.

את ימיו ויליותיו הוא מבלה בשינה על הספה. בשנות ה-30 של חייו כבר פרש מכל עבודה. הוא וולל כחזיר, חי בליכלוך, מסרב לקום ולהתרחץ. כשהוא ער, הוא מבלה את זמנו בחלומות-בהקס על ימי ילדותו באחוזה האירלית, שבה אין איש חולם